

УДК :111.1

В.Е. ЗАКРЕВСЬКИЙ

## ОНТОЛОГІЯ І ГНОСЕОЛОГІЯ АКСІОСФЕРИ

**Закревський Володимир Енгельсович** – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Південного наукового центру Національної академії педагогічних наук України (м. Одеса)

Здійснено критичний огляд сучасних підходів до проблеми створення універсальної ціннісної системи людства. Виявлені основні протиріччя і помилки, що стосуються методології і технологій дослідження процесів генерування етикою аксіосфери, її впливу на стратегії і тактики соціальної поведінки. Визначено авторське бачення конструктивних шляхів надбання світовою спільнотою глобального духовно-морального інваріанта.

**Ключові слова:** онтологія, гносеологія, соціальна етика, мораль.

Осуществлен критический обзор современных подходов к проблеме создания универсальной ценностной системы человечества. Выявлены основные противоречия и заблуждения, касающиеся методологии и технологий исследования процессов генерирования этикой аксиосферы и ее воздействия на стратегии и тактики социального поведения. Определено авторское видение конструктивных путей обретения мировым сообществом глобального духовно-нравственного инварианта.

**Ключевые слова:** онтология, гносеология, социальная этика, мораль.

The critical review of modern approaches is carried out to the problem of creation of the universal valued system of humanity. Basic contradictions are deduced and errors, touching methodology and technologies of research of processes of generating ethics of value sphere and her influences on strategy and tactics of social behavior. Authorial vision of structural ways of finding is certain world community of global spiritually-moral invariant.

**Keywords:** ontology, gnoseology, social ethics, moral.

© В.Е. Закревський, 2012

**Постановка проблеми.** Діалектична і воістину драматична взаємодія реальної соціально-етичної динаміки та її відображення в соціогуманітарному знанні представляється однією з глобальних проблем сучасності. Даною обставиною і обумовлена актуальність нашої роботи.

**Мета дослідження.** Завдання дослідження полягає у критичному огляді типових підходів до вирішення даної проблеми та визначення конструктивних варіантів створення універсальної ціннісної системи сучасного людства.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Великий внесок в аксіологію внесли вітчизняні вчені В.Андрущенко, Г.Аляєва, І.Бойченко, Є.Бистрицький, М.Булатов, В.Василенко, Л.Губерський, Т.Дерев'янок, В.Загороднюк, В.Кремень, В.Кушерець, А.Колодний, В.Пазенок, Л.Конотоп, О.Кундеревич, В.Лях, В.Ларіонова, В.Лубський, В.Малахов, І.Надольний, О.Прядко, С.Пролеєв, В.Табачковський, А.Толстоухов, Л.Філіпович, Є.Харьковщенко, А.Єрмоленко, О.Шинкаренко, В.Ятченко та інші.

Різним аспектам ціннісно-нормативної проблематики присвятили свої роботи видатні соціологи і психологи Заходу, США: Ф.Адлер, Г.Беккер, П.Блау, Ф.Блумер, В.Брожик, Р.Будон, П.Бурд'є, І.Виган'ї, Ф.Гросс, Ф.Гідденс, Р.Інглехарт, К.Клакхон, У.Колб, Н.Луман, Р.Мертон, Д.Мід, Т.Парсонс, М.Рокіч, П.Сорокін, Н.Смелзер, Д.Хоманс, Ю.Габермас, А.Шюц, А.Етціоні, М.Еліас та інші. Ціннісна сфера суспільної і індивідуальної свідомості була предметом досліджень наступних філософів і соціологів Росії: Л.Столовича, Д.Малеева, Н.Лоського, М.Кагана, В.Тугарінова, Р.Нугаєва, А.Мадіярлова, Б.Старостіна, Л.Баєва,

В.Крюкова, М.Данілкина, Г.Осіпова, В.Стьопіна, А.Гусейнова, В.Межуєва, В.Толстих, П.Смірнова, В.Родіонова, Г.Андреєвої, Н.Бакштановського, Ю.Борева, П.Гайдєнко, О.Дробницького, А.Івіна, Я.Розіна, Г.Тульчинського та інших.

В.Л.Абушенко поняття «цінність» розкриває через наступні смислові конструкти: сфера належного — сенс, Абсолют; значущість; конститування реальності — цілепокладання, повинність; ціннісні системи і нормативність; типологія — цілі, засоби, ситуація; визнані й невизнані цінності; об'єкти спрямованості — «Я» і «не-Я» [1]. В.А.Спірідонова наводить ряд синонімів поняття «цінність»: «благо», «добро», «краса», «істина», «сила», «велич», «щастя», «справедливість», «закон», «блаженство», «ідея», «користь» [2, с. 16]. Л.Н.Столович вважає, що у всіх видах цінностей «...поєднуються основні значення... — матеріально-предметні, психологічні та соціальні» [3, с. 10]. У головній праці життя «Воля до влади. Досвід переоцінки всіх цінностей» Ф. Ніцше висуває наступне визначення ціннісної системи християнства: «Вищі цінності, в служінні яким повинно було б відбуватися життя людини, особливо тоді, коли вони висувають до нього найважчі... вимоги, ці соціальні цінності — щоб підсилити їх значення, як якихось велінь Божих, були споруджені над людиною як «реальність», як «справжній» світ...» [4, с. 89]. Примітно, що в даній роботі Ф. Ніцше ставить воістину глобальне питання про переоцінку ціннісної системи західного світу. У той же час слід з сумом визнати, що його «білява бестія» і «воля до влади» виявилися нежиттєздатними. Отже, проблема набуття універсальної ціннісної системи «Заходом» залишається відкритою і понині. Причому

дане цивілізаційне завдання ділиться як мінімум на дві частини: знаходження і прийняття ціннісної системи «Заходу» та її узгодження з духовно-моральним інваріантом «Сходу».

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Звертаючись до аналізу центральної проблеми соціогуманітарного знання — взаємовідносини людини і суспільства, К. Ахам вбачає основну причину її нерозв'язності у відмінності онтологічних установок і методологічних підходів, визначених ціннісними системами. У першу чергу це стосується відмінностей у розумінні базових категорій «людина» і «суспільство», а також міри їх впливу на соціальну динаміку. Ставлячи риторичне питання про джерела соціальної нормативності в полікультурному світі, К. Ахам пов'язує його зі змістом наукової діяльності. Даним автором проводиться чітке розходження між когнітивними і пояснючими методами суспільствознавства. Чи є соціальні науки такими ж безпристрасно-об'єктивними, принаймні як природознавство або ж схильні до спотворень ціннісними системами суб'єктів наукової діяльності? Не заглиблюючись в еволюцію розвитку даного гносеологічного кластера, констатуємо, що епоха постмодерну ознаменувалася царюванням ціннісного хаосу. У таких умовах визначення провідної ціннісної системи, здатної стати нормативним компасом не лише для «Заходу», але й для всього людства, не є можливим.

Постмодерн «скасував» ціннісний універсум модерну, не висунувши позитивної альтернативи, що призвело до інфляції цінностей як таких. Мабуть, проблема взаємодії людини і соціуму на даний час не має адекватного рішення через те, що у кожного «вирішувача» своя унікальна істина. Подібного роду гносеологічна «свобода» видається нам провісником глобальної антропологічної катастрофи. Вважаємо, що немає необхідності аргументувати дане твердження, оскільки кризовий стан сучасного соціоприродного світу — найкращий тому доказ. К. Ахам висуває вимогу щодо створення універсальної ціннісної системи, як основи соціальної нормології і, в першу чергу, Нормальної Людини. Однак цим соціологом з жалем визнається, що етику замінила метаєтика, а соціогуманітарні науки зосередилися на вивченні середньостатистичної людини, тобто антропологічно без'якісного соціального індивіда: «Нормативність фактичного стає відмінною ознакою соціології, орієнтованої на факти» [5, с. 321]. У трактуванні природи цінностей К. Ахам ділить соціологів на «деонтологічних» і «аксіологічних» релятивістів. Перші обґрунтовують можливість і необхідність набуття людством духовно-морального інваріанта, інші вбачають в диференціації ціннісних систем колективних суб'єктів світового соціального процесу норму.

Торкаючись установки К. Поппера щодо розподілу щастя на осі цивілізаційного часу, а саме: допущення нещастя нинішніх поколінь в ім'я щастя майбутніх, К. Ахам піднімає воістину глобальну соціально-етичну проблему соціокультурної сутності щастя, не вдаючись до деталізації самого поняття. Даний автор негативно ставить до трактування К. Поппером щастя, як відсутності нещастя:

«Щастя як заперечення нещастя в певній мірі є не-нещастя. Що ж таке в цьому випадку щастя? Відсутність нещастя і тому — сума незліченних заперечень: не війни, не хвороба, не страх, не вина і таке інше» [5, с. 329].

Витоки соціогенезу такого роду теоретичних підходів криються у християнській моралі, побудованій на десяти негативних імперативах. Як показали дві тисячі років, до царства Божого дана мораль не привела, оскільки в християнській частині світового співтовариства міцно влаштувалося соціально-економічне і духовно-моральне «пекло». Щодо науково-пізнавальної грані питання, вважаємо за необхідне підкреслити, що мінімалістська соціально-етична установка усуває можливість теоретичного конституювання та концептуального конструювання поняття «світове щастя». Ми повністю поділяємо переконання К. Ахама в тому, що пасивно-захисна соціально-етична позиція у боротьбі з глобальним злом це вірний шлях до капітуляції світового Добра.

Радикальний спосіб боротьби з кричущою нелюдськістю сучасного світового порядку вбачається К. Ахамом у «...позитивній силі, соціальному проекті» [5; с. 331]. Видається, що К. Поппера, який висуває обмежувально-приспосувальну стратегію боротьби зі злом-нещастям, можна з повним правом віднести до категорії апологетів сучасного агресивного лібералізму. Сучасні представники неолібералізму ігнорують такі вади капіталізму, як фінансова криза і весь «букет» глобальних проблем людства. К. Ахам вважає, що одвічне завдання, з яким сучасна філософія погано справляється, це — настановлення громадян світу щодо «...чеснот, ідеалів, цінностей і норм» [5; с. 330]. В той же час соціологія повинна, на думку К. Ахама, виявляти дійсний якісний стан ціннісно-сміслової сфери, яка детермінує різноманітну палітру соціальної активності індивідуальних і колективних суб'єктів.

Пріоритет суспільства перед людиною сформувався в так званому «соціологізмі», який відстоює принцип об'єктивізму, в гіршому, майже природничому сенсі цього слова, вивчення соціальних фактів і явищ. Ще на початку ХХ століття проти такого роду «поганого» соціологічного об'єктивізму виступав М. Вебер. Одним із прихильників примату суспільства над особистістю був сучасник М. Вебера О. Шпанн, який вважав, що соціальні спільності як «сміслові тотальності», цілком і повністю визначають діяльність людини. Даний ортодоксальний підхід іменувався самим О. Шпанном «універсалістським методом». Заперечуючи соціологічну значущість психологічних, духовно-моральних та інших гуманітарних детермінант соціальної динаміки, даний автор стверджував, що «справжня держава» повинна мати виключно соціально-професійну основу. Втім, одне з положень розглянутого вище вчення О. Шпанна варте уваги і схвалення. Мається на увазі соціологічна установка щодо нерозривного зв'язку індивідуальної та колективної соціальної активності. У даному відношенні побічно визнається конструктивний вплив приватних поведінкових практик на діяльність колективних суб'єктів [6, с. 58].

Ряд учених, зокрема соціолог П. Сорокін, аксіолог М. Рокіч та багато інших вважали, що єдиним предметом соціології є виключно ціннісно-смыслова сфера суспільної свідомості [7]. Ми поділяємо точку зору В. А. Спірідонової стосовно того, що саме мультипарадигмальність теоретичної соціології є основною перешкодою на шляху створення єдиної соціоаксіологічної концепції. Однак при цьому викликає подив технологічний підхід до такої глобальної проблеми сучасного людства, як набуття універсальної ціннісно-нормативної системи. Йдеться про вказівку даного дослідника про те, що єдиною перешкодою на шляху створення інваріантної ціннісно-смыслової системи людства є суто наукові труднощі [2].

Інфляція загальнолюдських цінностей на початку третього тисячоліття, як справедливо вказує Я. С. Яскевич, обумовлена маркетизацією і милітаризацією суспільних відносин: «...глобалізація егоїстичних і споживачьких інтенцій на найвищих державних і міжнародних рівнях... безмежний егоїзм, підкріплений економічною і споживчою перевагою... не зупиняється перед категоричним імперативом моральності і ...вдається до ...сили примусу» [8, с. 49].

Сучасний етап цивілізаційного процесу багато в чому аналогічний «передсмертним» десятиліттям Римської імперії. У наш час збуваються найгірші пророцтва, а застереження великих мудреців давнини знаходять своє втілення в негативних значеннях. Воля до влади в духовній аристократії так і не сформувалася. Один з трьох смыслових конструктивів категоричного імперативу І. Канта — неприпустимість перетворення ближнього в засіб — став повсюдною соціальною реальністю на міжлюдському і міжспільнотному рівнях.

Світова ціннісна псевдосистема формується на жахливому перегині нестримного споживачтва і повального фальсифікату. Якщо припустити, що міг би виникнути один світовий монополіст у сфері матеріального виробництва, то він з «чистою совістю» поставляв б виключно неякісні товари. Мабуть через катастрофічне зменшення запасу природних ресурсів, а також бажання влаштувати споживання для «своїх» на належному рівні і виникла нелюдська теорія «золотої мільярда». Усім людям доброї волі зрозуміло, що порятунок людства в духовному єднанні та інтеграції аксіосфери, проте ніяких ознак просування соціальної динаміки в цьому напрямку не спостерігаємо.

Вихід із системної світової кризи Я.С. Яскевич убаचाє в відродженні загальнолюдських цінностей за допомогою актуалізації гуманістичного потенціалу соціогуманітарного знання: «З метою подолання світової кризи слід спиратися... на систему моральних цінностей, оскільки саме в науці формуються імперативно-моральні норми, які збагачують стандарти сучасної суспільної моралі» [8, с. 49]. Цей автор, всупереч логіці сучасного світового процесу, переконаний в тому, що суспільна мораль «запліднюється» філософськими «гуманістичними пріоритетами».

Насправді це не так. Представляється, що суб'єкти сучасного суспільствознавства розділені

на три частини: одні об'єктивно й безпристрасно констатують катастрофічний стан світового співтовариства, ті, що слугують можновладцям, намагаються переконувати цільові аудиторії в тому, що все не так і погано, і тільки «глас» мізерної жменьки дон-кіхотів «волає» про необхідність: «...ціннісно-революційного переосмислення сучасного світоустрою, вирішення глобальних проблем, виховання людства в дусі толерантності, взаємоповаги, діалогу культур..., плюралізму..., подолання егоїзму...» [8, с. 51].

До числа «абстрактних» етиків можна віднести російського філософа Е.А. Араб-Огли, який абсолютно неаргументовано і без аналізу реальної соціально-етичної ситуації, сповіщає, що спрямованість світового соціального процесу полягає в утвердженні загальнолюдських цінностей і їх соціокультурній інтеграції [9]. Л.Смирнов вважає, що сама потреба в конституюванні ціннісної системи майбутнього (абсолютна універсальна цінність, непорушна основа мінливої реальності, безсумнівні знання) породжена ціннісним хаосом сучасності, а також заповнює одвічну потребу «...повноти картини світу» [10, с. 64].

Змістовий континуум сучасного ціннісного світу визначається базовими уподобаннями на полясах яких розташовуються позитивні цінності (прекрасне, віра) і негативні — (агресія, гнів, страх). Онтологічна значущість контрцінностей обумовлюється нібито потребою в так званому «негативному абсолюті» [10, с. 68]. Представляється, що філософія не повинна перейматися конструюванням таких негативних «досконалостей», як «ідеальне вбивство», «прекрасна зброя», «невловимий бандит». Вважаємо, що подібного роду словесна екілібристика хай залишається на совісті посередніх журналістів і аморальних рекламистів-брендолів.

В.М.Розовим поставлена проблема створення стратегії аксіологічного розвитку в інформаційну епоху. Соціокультурне варварство привело до необхідності здобуття людством «...системи цінностей, смыслового коду культури» [11; с. 129]. Кінцевою метою подібного роду аксіологічної детермінації є так звана «еколого-гуманістична цивілізація» [11; с. 17]. Концепція нового філософського гуманізму, за В.М. Розовим, з необхідністю вміщує універсальну конструктивну аксіологію перфекціонізму, виражену в принципах: нерозривного зв'язку позитивних — реальних і проектних смыслових конструктивів; опори на всі можливі джерела цінностей (суб'єктивні, колективні, культурні і т. ін.); органічної співвідповідності етнонаціональних ціннісних систем, заперечуючи яку б то не було з них як нормативну [11; с. 34].

О. Фурса вважає, що цінностями глобалізму є глобальний ринок. Загальновідомо, що ціннісна система капіталізму в цілому, породженням якої є і глобальний ринок, це лібералізм, тобто нібито загальна свобода [12]. Вигідно відрізняється від такого роду теорій установка В. О. Заболотної, яка абсолютно правильно констатує, що на початку третього тисячоліття активізувалися пошуки універсальної ціннісної системи для глобального світу. Однак даний автор помиляється, стверджуючи,

що створення теоретичного конструкту «глобальна етика» відкриє можливість його впровадження в якості регламентної норми і регулятивного механізму міжспільнотної взаємодії, у тому числі в межах базового документа ООН «Хартія взаємодії країн і цивілізацій». В. О. Заболотній видається, що соціальна ефективність «Хартії» буде забезпечена на основі оновленої Загальної Декларації Прав Людини, доповненої декларацією обов'язків людини.

Якщо глобальна етика, як безумовна потенційна суперцінність людства має створюватися саме таким шляхом, то, без сумніву, це буде мертвонароджене дитя. Актуальною видається постановка В. О. Заболотною питання про «...виявлення впливу універсальних духовно-етичних цінностей на формування прикладної етики» [13; с. 6]. У цьому зв'язку треба зазначити, що концептуальні схеми прикладних «етик» похідні від глобальної етики, оскільки практичною мораллю керуються реальні суб'єкти соціальної практики. Дієвість прикладних «етик» для різних етнокультурних регіонів світу безпосередньо залежить від принципів їх теоретичного конструювання та практичного застосування.

Було б доречним вказати на діалектичний взаємозв'язок між практичною мораллю і етикою, як на рівні локальних людських спільнот, так і в глобальному вимірі. Вважаємо, що принципово не відповідає ані об'єктивному стану справ, ані науковості наступне твердження даного автора: «Сучасна етика бізнесу об'єднує духовно-орієнтаційну та нормативно-регулятивну функції гуманістичних базових цінностей, чим створює засади для розробки соціального проекту щодо етичної регуляції поведінки в глобальному світі» [13].

Справа в тому, що сучасна етика глобального бізнесу дозволяє прямі збройні втручання у справи суверенних країн заради отримання доступу до мінеральних ресурсів. Мабуть такого роду «етика» не може бути основою створення універсальної системи цінностей. До того ж, загальновідомо, що суспільні відносини в цілому, по-перше, в меншій мірі регулюються теоретичною етикою й більшою мірою практичною мораллю, а, по-друге, гуманістично-конструктивний потенціал сучасного глобального бізнесу настільки незначний, що про його застосування в процесі створення універсальної ціннісної системи говорити просто непристойно. І ми глибоко сумніваємося в істинності висновку керівника дослідницької програми «Світові цінності» Р. Інглехарта, який на основі міждержавних емпіричних досліджень стверджує, що між модернізацією і розвитком демократії існує нерозривний зв'язок. [14] Мабуть уявлення про модернізацію і демократію мають суттєві відмінності в національних державах, поневолених транснаціональними компаніями і в Західній Європі, США. Якщо для власників ТНК доступ до мінеральних ресурсів та дешевої робочої сили економічно поневолених держав обіцяє надприбутки, то для сучасних глобальних рабів це загрожує жахливими наслідками — хижацьким розбазарюванням національного багатства.

В. П. Баришков у дисертаційному досліджен-

ні «Аксіологія особистісного буття: Парадигма постсубстанціального світорозуміння» розглядає проблему ціннісної інтенціональності людини як здатності до формування аксіосфери. Не викликає сумніву основний методологічний посил дисертанта: «Людина в її приватних формах існування є не тільки заповідна зона гуманізму, але й джерело гуманістичного змісту культури і соціальності. У власному існуванні вона протистоїть дегуманізації форм і механізмів навколишнього соціального середовища» [15; с. 25]. Даному автору видається, що саме у метафізичному континуумі особистісного модусу буття міститься джерело породження цінностей. З одного боку, ми згодні з тим, що суб'єкт соціальної практики є безумовним джерелом творення та задіяння цінностей, з іншого боку – не поділяємо твердження автора щодо їх метафізичної основи. У цьому зв'язку непереконливим є посилання В. П. Баришкова на єдність онтологічної та аксіологічної складових у духовному досвіді особистості.

Вважаємо, що в трансцендентальному смислового просторі адекватно вирішити проблему генерування суб'єктом цінностей не представляється можливим, оскільки постсубстанціалізму притаманні такі сутнісні характеристики, як невизначеність і незавершеність — екзистенційно і гносеологічно невичерпне коло можливостей. Тим не менш, дисертант ставить собі в заслугу, нібито достовірно встановлену закономірність справжньої онтології суб'єкта за межами соціальної філософії, саме в нескінченно ймовірному «тумані» метафізичного.

Базовим ідеологічним орієнтиром сучасної техногенної цивілізації є прогрес. Хоча й багатий цей соціокультурний фетиш, але, все ж таки, вимірюваний. Безоглядна віра у фантастичні можливості технічного прогресу й надія на те, що останній призведе до «Золотої епохи» - основана омана західної культури. Вже побували на Місяці, а щастя на Землі від цього не додалося. Тепер є сильне бажання відправитися на Марс і Венеру. Навіщо? А для того, щоб вивчити можливість переселення на них, коли зробимо повністю непридатною для життя Богом дану Землю. Величезні маси нафти, що вилілася в результаті аварії на свердловині в Мексиканській затоці, по суті, знищила теплу течію Гольфстрім. Аварія на атомній станції в японській провінції Фукусіма з усією переконливістю показала хиткість і нетривкість техногенного «раю». Незважаючи на це певна частина далеко просунутих «прогресистів» переконана, що напрямком цивілізаційного процесу міняти не слід. Навпаки, потрібен «інноваційний» розвиток, на передньому краї якого чергова мода - нанотехнології. Трансгуманісти всіх країн об'єдналися і ратують за нанонізацію всіх і вся. Що ж за диво ці нанотехнології? Дійсно за їх допомогою можна замінити будь-який орган людського організму. Чудово! Жити будемо довго. Ан ні. Виявляється, ці ж супертехнології дозволяють виготовити мільярди невидимих оку «комашок» які без кулі, ножа, літака, а тим більше такої «довгограючої гидоти», як атомна бомба, можуть знищувати людей, проникаючи в будь-який орган людського тіла. Прав-

да, шкідливу дію вони здатні завдавати тільки на «природні» частини організму.

**Висновки.** На даний час намітилися дві принципові стратегії щодо вирішення проблеми визначення та соціокультурної інтеграції універсальної ціннісної системи людства. Переважна більшість дослідників щиро переконана в тому, що основна перешкода на шляху створення глобального соціально-етичного інваріанта полягає у відмінності пізнавальних підходів. При цьому соціальним технологіям впровадження подібного роду ціннісно-смыслового конструкту в соціальну практику приділяється мізерно мала увага. З іншого боку, на протязі кількох десятиліть кількома органі-

заційними структурами здійснюються емпіричні компаративістські («Світові цінності», «Європейські цінності») дослідження ціннісної свідомості практично у всіх цивілізованих країнах світу. Представляється, що адекватне вирішення даної проблеми полягає в активізації та актуалізації взаємодії світового громадянського суспільства і реальних творців соціальної динаміки, а також дійсного об'єднання зусиль релігії і науки. За участю видатних представників соціальних наук необхідно створити постійно діючий міждисциплінарний колектив, орієнтований на динамічну інтеракцію за допомогою Інтернет і використання всіх можливостей сучасних інформаційних технологій.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Абушенко В. Л. Ценность // Социология: Энциклопедия / Сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. В. Терещенко / главн. ред. Грицанов, В. Л.) — Мн. : Книжный Дом, 2003. — 1312 с.
2. Спиридонова В. А. Проблема ценностей в социологии. (Историко-теоретический аспект) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. социол. наук : спец. 22.00.01 «Теория, методология и история социологии» / Спиридонова Вера Анатольевна ; Санкт-Петербургский государственный университет. — Санкт-Петербург, 2004. — 23 [1] с., включ. обл.
3. Столович Л. Н. Красота; Добро: Истина / Л. Н. Столович / М.: Республика, 1994. — 464 с. — Библиогр.: с. 456—462. (76 назв.)
4. Ницше Фридрих. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей. Ред. Кивель Ирина. — Азбука, 2010. — 448 с. — ISBN: 5-91181-018-2.
5. Ахам Карл. Социологизм и проблема ценности / Карл Ахам // М.: Юрист, 1996. 704 с. (Научные и ненаучные формы мышления. Избранные произведения).
6. Шпанн Отмар. Необходимость неэмпирического обоснования учения об обществе / Зомбарт В. Социология / Отмар Шпанн ; [пер. с нем. И. Д. Маркусона]. — М. : УРСС, 2003. — 139 с. — С. 91—112.
7. Rokeach M. The Nature of Human Values / Rokeach M. — N-Y., L., Free Pr., 1973. — 247 p.
8. Яскевич Я. С. Экономический кризис и ценностное переосмысление современного мироустройства: философская рефлексия / Я. С. Яскевич // Век глобализации. — №1. — С. 45—55.
9. Араб-Оглы Э. А. Европейская цивилизация и общечеловеческие ценности / Э. А. Араб-Оглы // Вопросы философии. — 1990. — №8. — С. 10—12.
10. Смирнов Л. Контрценности и природа человека Проблемы развития и бытия личности / Л. Смирнов // Развитие личности. — 2006. — №1. — С. 62—69.
11. Мантатова Л. В. Ценностные основания современного цивилизационного развития : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филос. наук : спец. 09.00.11 «Этика» / Мантатова Лариса Вячеславовна ; Удмуртский государственный университет. — Улан-Удэ, 2004. — 32 [1] с., включ. обл.
12. «Гілея (науковий вісник)». — 2009. — Випуск 24. — С. 162—171.
13. Заболотна В. О. Регулятивний потенціал духовно-етичних цінностей в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.07 «Логіка» / Заболотна Валерія Олександрівна ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. — Київ, 2006. — 22, [1] с., включ. обл.
14. Inglehart R. Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy / R. Inglehart, C. Welzel // Perspectives on Politics, 2010. — №3. — P. 3—24.
15. Барышков В. П. Аксиология личностного бытия : Парадигма постсубстанционального миропонимания : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филос. наук : спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания» / Барышков Владимир Петрович ; — Саратов, 2002. — 36, [1] с., включ. обл.